

MAGYAR KONZERVATÍV KÖNYVEK

A magyar politika- és eszmetörténet a kontinentális, azon belül a közép-európai és természetszerűleg – s ezúttal ez a legfontosabb – magyar konzervatív örökség gazdag tárházát mutatja fel. A magyar politikusok és gondolkodók a gyakorlati és szellemi cselekvés tekintetében az elmúlt kétszáz évben olyan eredetien egyéni, s mégis egymással összefüggő, az adott korhoz illő, ám idő feletti mondanivalóval rendelkező, szerves, hazai, konzervatív diszkurzív hagyományt hoztak létre, ami gazdag példatárát nyújtja a politikai tapasztalatoknak, és intellektuális arzenálját jelenti a szakadatlanul zajló (geo)politikai és kulturális küzdelmeknek. A reformkor hajnalától kezdve a dualizmus korán át az 1920-as évek konszolidációs programján keresztül egészen a mögöttünk hagyott évtized nemzeti rendszerének felépítéséig, sőt egy elkövetkező – akár már folyamatban is lévő – konzervatív korszak kidolgozásáig segítséget s hozzá a rokon gondolkodás bizonyosságát nyújtja ez a két évszázados, reánk bízott hagyaték. Berzsenyitől Mindszentyig, Széchenyitől Bethlenig, Halász Gábortól Tőkéczkai Lászlóig sorolhatnánk rá a példákat. Ebből a velünk élő, színes, de egységes örökségből válogattunk ezúttal öt elemet.

GRÓF DESSEWFFY AURÉL: X. Y. Z. KÖNYV (1841)

Gróf Dessewffy Aurél (1808–1842) reformkori politikus és politikai gondolkodó Londonból való hazatérte és 1841 decembere között a *Világ* című folyóirat hasábjain – Kossuthtal és a *Pesti Hírlap* szerzőivel folytatott polémia során – fejtette ki azt a kortársak által újszerűnek nevezett politikai konzervativizmust, amit **ő maga „józan haladásnak”, a programját követő országgyűlési csoport a „fontolva haladás” politikájának nevezett** el. A néhány hónap leforgása alatt megszületett értekezéseit X.Y.Z. néven írta alá, mégpedig – ahogy egyik vitacikkében utalt rá – azért, mert egy állítás helyessége nem azon dől el, hogy ki és milyen divatos helyen (például a megyegyűlésen és a *Pesti Hírlap* oldalain) mondja/írja, hanem azon, hogy mennyire igaz, ez pedig népszerűtlen abban a közhangulatban, ami Pesten fogadta visszatérésekor. Dessewffy rendhagyó módon véleménycikkek formájában publikálta programját, írásait – a hasonlóan eljáró Kossuth provokálása miatt – végül névvel vállalva, nem sokkal halála előtt 1841 decemberében rendezte egybe – ez lett az *X. Y. Z. könyv* (reprint kiadás: Nemzeti Közszerzői Egyetem Molnár Tamás Kutatóközpont, 2014).

A Csengery Antal által „a magyar Robert Peelnek” nevezett Dessewffy Aurél 1808. július 27-én, a Zemplén megyei Nagy-Mihályon, Dessewffy József gróf és Sztáray Eleonóra grófnő fiaként látta meg a napvilágot. Az ifjú főnemes – Szabolcs megye követeként szolgáló édesapja mellett – az 1825-ös pozsonyi országgyűlésen értette meg, hogy magyar nemesnek születni nem csupán előjogot jelent, hanem felelősséget is a haza iránt (vö. Csengery Antal: *Magyar*

szónokok és statusférjak [1851] História Antik, 2012). Az idősebb rendi konzervatív édesapjával ellentétben azonban megértette azt is, hogy a változásokat nem lehet és nem is kell megállítani, ahogy azt a Kossuth által „maradinak”, „pecsovicsnak” nevezett főurak a felsőházban megkísérelték. „Hitem az, hogy minden, mi ezen országban jobb kormányzati rendszer érdekében még szükséges, az természetes úton el fog éretni” – állította könyvében a polgárosodásról. Minden olyan reform szükséges, ami hasznos a magyar nemzetnek és kiállja az erkölcsiség próbáját, de csak és kizárólag a törvényesség keretei között, nem megszakítva a történelmi állandóságot, nem veszélyeztetve a fennálló kormányzati *status quot* – így hangzik tömören az ifjúkonzervatív Dessewffy politikai krédója.

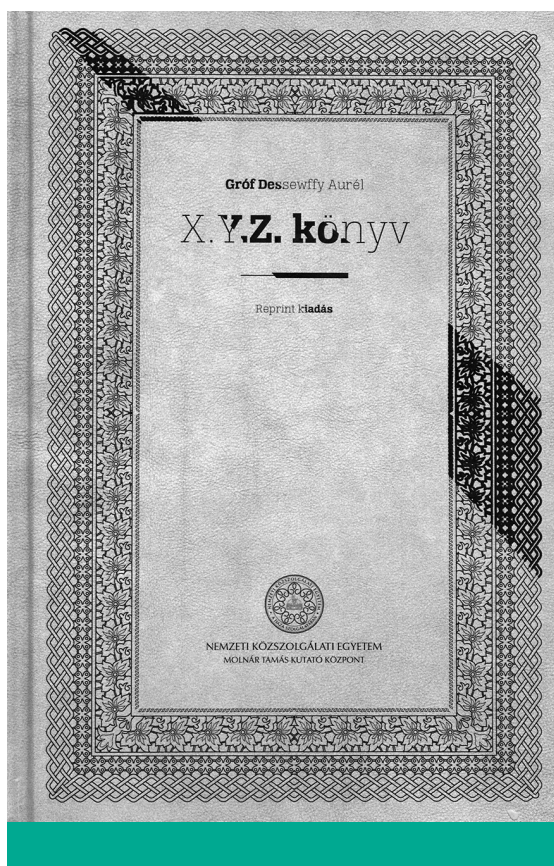
Fontos megjegyezni azonban, hogy a leginkább Asbóth Jánosnak és Szekfű Gyulának köszönhetően kialakult későbbi értelmezés, mely szerint a nemzeti szuverenitás megőrzése mellett a reformok óvatos bevezetése központi helyet foglaltak el e fontolva haladás politikájában, máig történelmi diskurzus tárgya. Dessewffy udvarhűsége vajon engedte-e kibontakozni a nemzeti karakter jellegét, őszinte volt-e a reformok iránti elkötelezettsége, vagy csupán taktika a ren-

diség megőrzése érdekében? (Lásd: Dénes Iván Zoltán: *Liberális kihívásra adott konzervatív válasz*. Argumentum, 2008. és Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon*. Századvég, 2018. II. kötet.)

Dessewffy cikkeiben előszeretettel hivatkozik európai utazásaira. Tapasztalatait megosztva elvetette, hogy Magyarországon a porosz abszolutista törekvéseket kövessük, de még veszélyesebbnek tartotta a francia forradalmiságot (amit Kossuth radikalizmusával azonosított). Leginkább az angol *tory* párt politikájához hasonlót tartott ideálisnak, de többször is hangsúlyozta, hogy reformokat csak a magyar viszonyokat és a magyar történelmet figyelembe véve lehet megvalósítani. Mielőtt a reformokba kezdünk, írta, tisztáznunk kell: „hol születünk? hol vagyunk? mi ama politikai forma, melly alatt élünk?” **A konzervatív politika minálunk csak magyar konzervativizmus lehet** – ami arra utal, hogy politikáját őszintén áthatotta a haza iránti hűség, mert hitt a „beszületettség” morális felelősségében. Ahogy írja: „a nemzeti jellem befolyását nem lehet száműzni a politika mezején”.

Dessewffy írásaiban rendre visszautasította, hogy Kossuth mindig a népre hivatkozik és „a tömegek rivalgásait nevezi-el közvéleménynek”, holott a radikális program (vagyis a liberális reformok) csak az egyik az ideológiák közül, hiába népszerű, nem a nemzet egyetlen és egységes véleményét tükrözi. Mindamelllett Dessewffy elitista volt, de nem kizárólag a születési előjogokra, hanem az értelemre és az erkölcsre alapozta az

ideális társadalmi hierarchiát. A tömeg divatos nézetének érvényesítése ochlokráciához, azaz a csöcselék uralmához vezet, ezért van szükség erkölcsös, tanult és higgadt államférfiakra – vallotta. De nem értett egyet Széchenyi centripolitikájával sem, ugyanakkor még távolabb állt tőle Kossuth radikális forradalmisága, így véleménye szerint a kettejük közötti „modor vita” nem vezet sehová. Nem az „ész” és a „szív” ellentéte az, hogy milyen úton valósítjuk meg a reformokat (ahogy azt Széchenyi vélte), hanem a programok tartalma különbözik: létezik a „radikális tévtan”, amivel az általa képviselt „józan haladás” politikája áll. Nem az a kérdés, hogy merről és merre haladunk (felülről vagy alulról kezdeményezzük-e a reformokat), hanem az, hogy az elkerülhetetlen reformokat milyen keretek között, milyen erkölcsi mércével vezetjük be, és hogy a hazaszeretetet képesek vagyunk-e józan ésszel gyakorolni. A nemzet erkölcsi állapotát kell minden reform során megőriznünk, mert „a mi szívünknek nincs más ideálja, mint e hazának lehető legnagyobb boldogsága”. Így Dessewffy

gróf Dessewffy Aurél:
X. Y. Z. könyv (1841 [2014])

a reformtörekvések közül támogatta a közigazgatás óvatos átszervezését (a vármegyei struktúra átalakítását), a „papi jószágok” kártérítés melletti kiváltását, a paraszti teher mérséklését, s hasznosnak vélte egy átfogó hiteltörvény megalkotását is. Fontosnak tartotta továbbá a magyar nyelv „kenyérszavak”, azaz hivatalosan is használt nyelvvé nyilvánítását, ám mindezeket csakis törvényes keretek között, utóbbi esetében pedig megnyugtatta a hazai kisebbségeket.

Dessewffy Aurél helye a magyar politikai konzervativizmus első nagy teoretikusainak arcképcsarnokában van, annak ellenére, hogy nem alkotott összefüggő filozófiát. Írásai arról tanúskodnak, hogy véleményét nem csupán az úgynevezett *konzervatív lelki hajlam* határozta meg, hanem minden esetben a Magyarország történelmi struktúrájából következő válaszokat adta a felmerülő aktuális kérdésekre. Mert – ahogy hitte – a reformok során a béke csak így őrizhető meg, a béke pedig a lehető legfontosabb, amit egy kormányzat a nemzetének adhat: „A forrongás korában minden újítás haladásnak címezi magát, minden változás előmenetelnek”, holott csak az a reform viszi előre a nemzetet, mely békét teremt és boldogságot a kormányzat alatt élők számára.

Kossuth és Dessewffy vitája korán és lezáratlanul ért véget. A rendi konzervativizmust megreformáló, a fontolva haladás programját kidolgozó főnemes tragikusan fiatalon, 33 évesen elhunyt. Ellenfele így búcsúzott tőle a *Pesti Hírlap*ban 1842. február 10-ei számában: „Mennyi ész, akarat, tettvágy, mily lángoló érzelem, mennyi remények s mi fényes jövőd voltak e névhez csatolva s néhány napi láz s vége mindennek.”

NAGY ERVIN

ASBÓTH JÁNOS: MAGYAR CONSERVATIV POLITIKA (1875)

Asbóth János (1845–1911) író, lapszerkesztő és politikus erősen félreértett személy, talán egyike a legtorzabb és igazságtalanabb módon idézett 19–20. századi magyar történelmi szereplőknek. Ha előkerül Asbóth neve, elsősorban az „angolos”, modoros figura jelenik meg, aki valamilyen „nyugatos” konzervativizmust képviselt. Gyakran említik meg, hogy sokszor „Sir Johnként” utalt magára, noha ez téves állítás, valójában a rajta élcelődők nevezték így. Asbóth felmenői és tanulmányai természetesen erős nyugati vonatkozásokkal rendelkeznek, azonban a legkevésbé sem lehetne azt mondani, hogy ő nem egy **magyar érdekeket szem előtt tartó hazafi volt**.

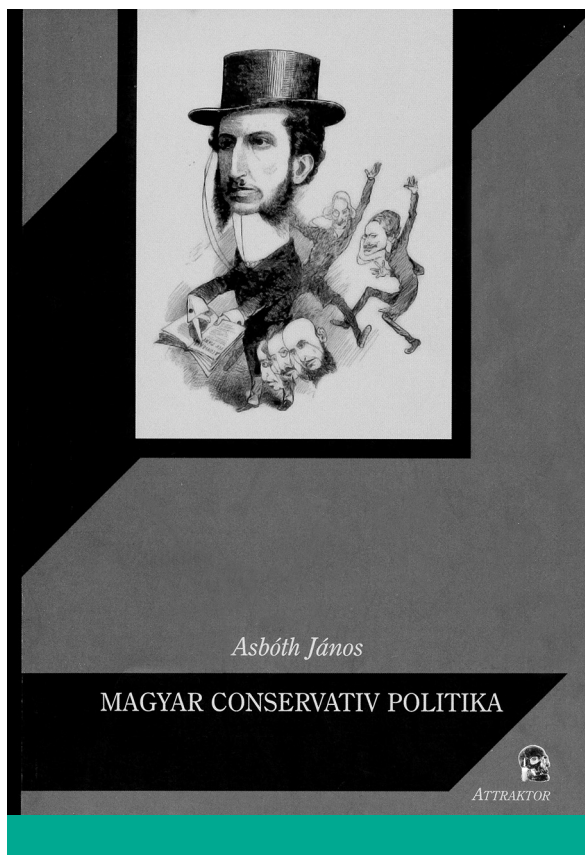
Olyan értelemben biztosan nem lehetett a populizmus előfutára, hogy *Magyar konservatív politika* című programadó könyvében (Attraktor, 2011) lefekteti: könyvét úgy kell olvasni, mint egy „matematikai könyvet”, mondván: „nem akarok népszerű lenni, mert tudom, hogy nem lehet azzá, aki az igazat beszél”, s „nem akarok írni a tömegnek, melyet becsülni nem tudok, melynek súlyát csak akkor látom, ha eszköz az erősnek kezében”. Álláspontja azonban olyan értelemben mindenképpen sajátja, hogy az idegen eszmék majmolását sem tartotta követendő útnak, azaz iménti sorai nem a buta, fejlettebb eszméket meg nem értő magyaroknak szól, célcsoportja tehát nem „azok [...], akik gondolkodni nem tudnak vagy nem szeretnek, úgy szerzik be nézetüket, meggyőződésüket és mindazt, amit elveiknek neveznek, mint ahogyan a szabótól veszik a ruhát [...] mindenkifőlött [...] gyűlölik azt, aki más, a ki új nézetekkel jön”.

Asbóth mai magyar konzervativizmus számára hasznos – mi több, természetes – olvasatára már utalt Békés Márton történész is (Mi magunk. *Kommentár*, 2020/1.). Asbóth dogmákat kerülő, praktikus, az adott helyzethez adaptálódó magyar konzervativizmusát így fejtette ki: „Egyébiránt nem hiszem, hogy a magánéletben ne tartotta volna szükségesnek bármely értelmes olvasóm is, más-más politikát követni más-más viszonyok közt”. Mint érvel, aki magánéletben is minden helyzetre ugyanazon módszer alapján reagál, az nem boldogul. „Ha pedig ez áll a magánéletben, mennyivel inkább kell állania az államok életében” – írta.

A magyar nép életét – érvelt a könyvét megelőző ötven évre visszatekintve – 1825-től „az absztrakt liberalizmus dominálta, minden más irányt ledorongolva

zsarnokolta a magyar közvéleményt. Aki a legszélsőbb követelésekkel állott elő a szabadelvűség, a demokrácia, a humanitás, a kultúra és a modern eszmék nevében, aki ezeket a legszózatossabban tudta hangoztatni, az volt a vivát! Bármihhez fogtunk volna, soha sem mulasztottuk el gondos lelkiismeretességgel kérdezni: mit mond ehhez a liberalizmus kátéja, mit az angol gyakorlat, mit a francia doktrína, mit a német szobatudósnak okoskodási aszkóiban sínlődő teorémája [...] Csak azt nem kérdeztük soha: mit mond hozzá a magyar érdek?”

A magyar érdek feladását természetesen gazdasági vonalon is kiemelte (számos egyéb vonatkozás mellett, így írt: „Hogy megmutassuk, minő demokraták tudunk lenni, [...] hogy liberalizmusunkról világra szóló tanúságot te-
gyünk, [...] a kereskedelmi szabadság felvilágosodott elvének feláldoztuk a magyar ipart, a Smith-
féle »laissez faire« teóriának feláldoztuk a magyar kereskedelmet; »a tőke szabad associációja« nagy-
szerű modern eszméjének határtalan naivitással hódolva, becipeltük hazánkba a korrupciót és a kra-
chot.” Asbóth nem a vállalkozás, hanem a szabályozatlan, betörő modernitás ellen volt: „Kereskedelmi- és részvénytörvényekre senki nem is gondolt. *Laissez faire, laissez passer!* A fődolog a liberalizmus. Lopjon mindenki, úgy, ahogy tud, és vigyázzon mindenki a magáéra.” Ugyanitt hozzátette, hogy „a szegény ember számára Magyarországon nincs igazság”. Szavai látnokiak voltak, hiszen a sikeres európai államok a szabadpiac és a szociális érzékenység ötvözetéből álltak fel. Hasonló, józan, mérsékelt konzervativizmus mutatkozott meg a „zsidókérdéssel” kapcsolatos kijelentéseiben is. Az ekkoriban akkut témáról úgy nyilatkozott egyik parlamenti beszédében, hogy „Kállai akart lenni minden Kohn, megfeledezve arról, hogy Kállainak lenni szép, mert a Kállaiak *prima invasione* foglalták el Nagy-Kállót, de Kohnnak lenni szebb, mert ők hitelesen visszavezethetik le-
származásukat a Sadduceus főpapi arisztokráciára.” Sorából tehát világos, hogy nem volt ellene a zsidóság asszimilációjának, de nem is kívánta a zsidó tradíció feladását, hiszen abban értéket, nem pedig megtagadnivalót látott – álláspontja igen közeli a kérdés kapcsán ma képviselt közép-európai állásponthez is. [Asbóth a dualizmus korában filozemita konzervatív gondolkodónak, szépírónak és alsóházi képviselőnek számított – *a Szerk.*]

Asbóth János: *Magyar conservatív politika* (1875 [2011])

Asbóth könyvét nem lehet az „angolos”, nyugati konzervativizmus példaként látni, hiszen maga is tisztázza: „Ez egész könyvön veres fonalként fog végig húzódni annak kimutatása, hogy mennyire áldoztuk fel a magyar érdeket minden téren gyámoltalan ideológok, lelketlen izgatók és hiú szájhősök által importált idegen eszméknek.” Amint azt Békés is remekül kimutatta idézett írásában, a korszakban a 48-as–67-es törésvonalat a nemzeti érdekvédelemmel felülről szándékozó csoportok megerősödése volt jellemző, ennek lehetett része Asbóth sora, miszerint „itt az idő nem azt kérdezni, mit kíván [...] a sablon-liberalizmus, hanem kérdeni [...] mit kíván a magyar érdek”, illetve „a liberalizmus [saját] elveit és teóriáit, a konzervatív politika mindenekelőtt a hazát igyekszik szolgálni”. Ugyanis „a legfőbb nemzeti konzervatív érdek a magyar hazának a fennmaradása”.

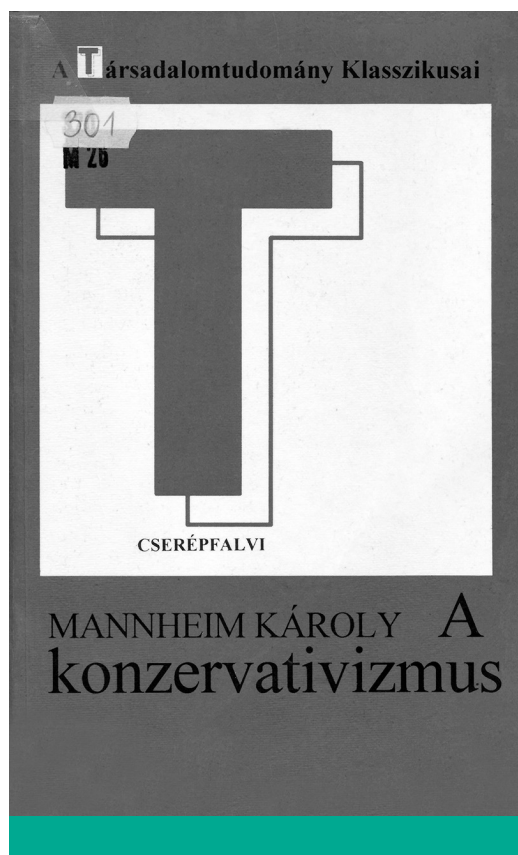
VESZPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT

MANNHEIM KÁROLY: A KONZERVATIVIZMUS (1927)

Mannheim Károlynak (1893–1947) *A konzervativizmus* című, Heidelbergben írott habilitációs disszertációja, amely először 1984-ben jelent meg könyv formájában németül, majd tíz évvel később anyanyelvén is (ford. Kiss Endre, Cserépfalvi, 1994), **megkerülhetetlen alapmű a konzervativizmus eszmetörténete iránt érdeklődők számára.** Igaz ez akkor is, ha hozzátehetjük, hogy a szerző alapintenciója nem konzervatív, és az értekezés tulajdonképpen nem is a címben jelölt tárgyról szól, hanem a tudásszociológia lehetőségeit mutatja be. Mannheim tehát nem a konzervativizmust, hanem *a gondolkodás léthez kötöttségét kívánja demonstrálni.* Olyan kérdések foglalkoztatják, mint hogy miért éppen Németországban alakult ki a historizmus? Milyen összefüggés mutatkozik a társadalmi differenciálódás és a „gondolkodási stílusok” különfejlődése között a 19. század első felének Németországában? Hogyan hatják át a történelemértelmezést különböző értékrendek és érdekek? Milyen rokon vonásokat fedezhetünk fel a polgári gondolkodás jobb- és baloldali ellenzéke között? Melyek a konzervativizmus létrejöttének történeti-szociológiai előfeltételei? S végül: milyen valóságfogalmak és világképek küzdelméből emelkedtek ki a modern politikai gondolkodás meghatározó irányzatai? Ezek a kérdések túlmutatnak az értekezés szorosán vett tudományos igényén, ezért még azok esetében is messzemenően alkalmasak a szellemi étvágy felkeltésére, akiket a 19. századi ókonzervativizmus (*Altkonservatismus*) születésének körülményei történetesen nem hoznak lázba.

Az olvasó nemcsak azért lesz hálás Mannheimnek, mert sokoldalúan gazdagítja (eszme)történeti tudását, hanem azért is, mert tárgyilagossága okán hiányzik belőle a konzervativizmust általában övező „tudományos” vagy „filozófiai” ellenszenv, amely éppen léthez-kötöttsége miatt vagy a politikai szembenállás okán marasztalja el az őrzők világnézetét. Ennek a tárgyilagosságnak az az oka, hogy a szerző nem sajátos gondolkodási stílusként vagy világakarásként teszi magáévá a konzervativizmust, hanem a tudományos érdeklődés tárgyaként tekint rá. Ezzel egy olyan olvasatot kínál a gondolkodástörténet egy fejezetéhez, melynek révén a különböző politikai nézeteket valló emberek számára egyaránt hozzáférhetővé válik a konzervatív gondolkodás tartalma. Az egyetlen hatás, amely torzítóan hathat erre az olvasatra csak az, hogy Mannheim ebben a művében nem hangsúlyozza kellően aényt, hogy a progresszió is egy sajátos valóságértelmezés. Vagyis szerzőnk ebben a tekintetben nem helyezkedik kívül a tárgyán, ugyanakkor a konzervatív gondolkodást így is sokkal méltányosabban ítéli meg, és sokkal komplexebb módon tárgyalja, mint a gondolkodástörténet legtöbb, övéhez hasonló befolyással bíró szerzője.

A konzervativizmus Mannheim szerint nem általános emberi magatartásforma. Tehát nem azonos a hagyományokhoz való ragaszkodás lélektani tényállásával, amely korszaktól és szociológiai meghatározottságtól függetlenül többé-kevésbé mindenkit jellemezhet. Mindez a szerző Max Weberével rokon terminológiája szerint inkább a tradicionalizmus értelmével esik egybe. A konzervativizmus ezzel szemben történeti és tudásszociológiai szempontból jól azonosítható jelenség, amely a felvilágosodásra, a dinamikussá váló és társadalmilag differenciálódó modernségre adott tudatos választ jelent. Éppolyan „objektív-szellemi struktúraösszefüggés” tehát, mint az övétől eltérő alapintencióval bíró gondolatrendszerek. Sajátságos stíluselvében és tartalmi összefüggésében áll, így szellemi tendenciája a rivális eszmékével nagyon is összemérhető. Fontos pontja ez a gondolatmenetnek – ezen keresztül válik a szerző erényévé, hogy ragaszkodott a külső megfigyelő szerepéhez, és nem vette fel a konzervatív apologeta szellemi testtartását. A kézirat befejezetlensége

Mannheim Károly:
A konzervativizmus
(1927 [1994])

miatt végszóra vált mondat tükrében mérhetjük föl, hogy e kiegyensúlyozottság miképpen válhat minden gondolkodó ember javára: „Az, hogy minden konkrét gondolkodás a történelmi időben, egy meghatározott életterben és egy meghatározott helyzetben létezik, és ezekkel szemben nem viselkedik közömbösen, nem csökkenti e gondolkodás szellemi jelentőségét és megismerő értékét – egyenesen ez ruhazza fel őt a maga végső méltóságával és jelentőségével.”

Mannheimnek nem mást köszönhetünk, mint a konzervativizmus hermeneutikai emancipációját a modernitáson belül. Hogy ezzel a 21. században mire megyünk, az már egészen más kérdés, de a konzervatív olvasó számára mindenképpen ebben áll a könyv jelentősége. Afféle csendes igazságtétel. A jelen perspektívájából nézve Mannheim műve azonban olyan további kérdéseket is felvet, melyeknek háttérben kellett maradniuk a 20. század folyamán ugyan már nem sértetlen, de még életerős modernitás közepette. Ezek, különös aktualitásuk miatt, a szerző fent említett, ugyancsak jelentős kérdésfelvetéseinél is közelebről érintik a ma konzervatívjait. Ha például a könyvben bemutatott léthezkötöttség sajátos 19. századi formája végképp felbomlott és új formák kétes ígérését hordozó formátlanságnak adta át a helyét, akkor milyen tartalma lehet ma a konzervativizmusnak? A szerzőnek erre nem volt módja válaszolni, hiszen számára még nem is így vetődött fel a kérdés, de az olvasó továbbfűzheti gondolatmenetét, és az általa felkínált fogalmi kereteket, gondolati eszközöket ma is használatba veheti. A könyv befejezetlensége is erre csábít. Adja magát a kérdés, hogy ha a konzervativizmus a modernség mind szerveslenebb alapjain keletkezett szellemi struktúraösszefüggés, akkor a racionális alaptól elszakadó posztmodernnek milyen „posztkonzervativizmust” kell eredményeznie? A válasz következményei minden bizonnyal messzeszemenők lesznek. Pontosan ezért nem hiányozhat Mannheim munkája szellemi eszköztárunkból most, amikor a lehető legvilágosabban akarjuk ismét felvetni a kérdést: mi a konzervativizmus?

CZOPF ÁRON

MOLNÁR TAMÁS: A JOBB ÉS A BAL (2004)

Mit tanulhatunk Molnár Tamástól (1921–2010) a jobb- és a baloldaltól, amelyről írott ezredforduló körüli szövegeit tanulmánygyűjteményében (szerk. Szegedi János, Kairosz, 2004) olvashatjuk? A magyar filozófus megtanít felismerni e kibékíthetetlen ellentétpár két elemét, melyek szünni nem akaró viaskodása a modern kori történelem motorja. Fontos könyvét a következőképpen interpretálhatjuk.

A fő kérdés, hogy mi adja-e kifejezések tartalmát? Mi alapján sorolható be egy-egy politikai irányzat, mozgalom, párt vagy program jobbra vagy balra? Az alapvető szembenállás, amely a nyugati civilizáció két pólusát meghatározza: a realitás és az utópia, más szavakkal: a valóság és a haladás. A szembenállás eredetét olykor a filozófia arisztotelészi és a platonikus hagyományának kettőségére vezetik vissza – meglehetősen pontatlanul. E szerint az első ismert, utópikus politikaelméleti mű valóban Platón nevéhez köthető, míg Arisztotelész a földtől kevésbé elrugaszkodó, elemző és leíró bölcselő volt. Ez az eredetmeghatározás azonban túlzó, hiszen a platóni hagyomány talaján állva is művelhető jobboldali politikai gondolkodás és támogatható jobboldali politika, míg az arisztotelészi módszert is megáévvá tehetik progresszív gondolkodók, s ez igen gyakran meg is esik.

A jobb és a bal szembenállása sokkal inkább gyakorlati karakterű – és a fő különbség az emberi természet megítélésében rejlik. **Antropológiáját tekintve a jobboldal realista.** Olyannak látja az embert, amilyen – nem hisz a megjavíthatóságában. A jobboldali politikai berendezkedés tekintettel van az ember természetes habitusára, s ez sok hibától megóvjá. A baloldal azonban elszántan meliorista. A haladók az átalakítás legfőbb eszközének sokáig az intézményrendszert tartották, de újabban ehhez társul már a géntechnológia is. Úgy vélik, az új ember kialakításának már nem csak a külső, de a belső feltételei is

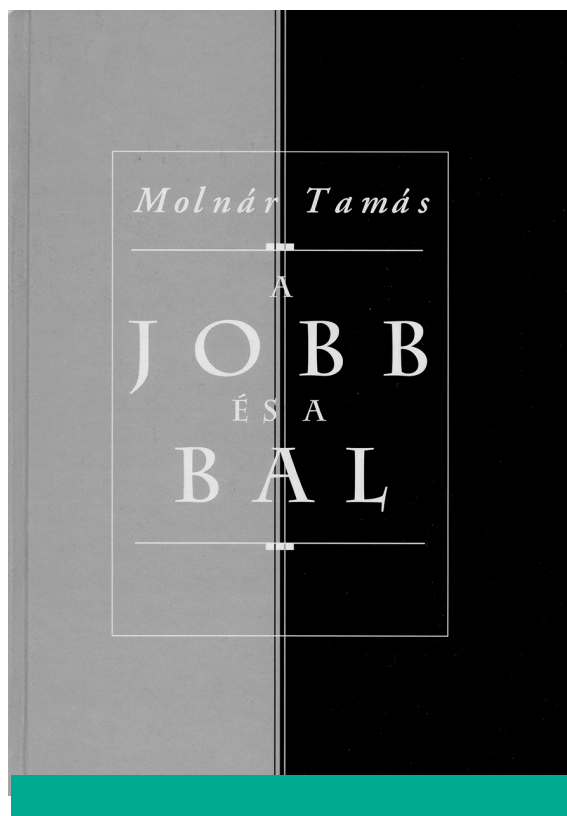
adottak. A jobboldal a fizikai és szellemi rendet képviseli: a természet organikus rendjét, illetve a vallásból fakadó és a kultúrában testet öltő szellemi rendet. Legfőbb eszköze a nemzetek karakteréhez illeszkedő, olajozottan működő, stabil állam. A baloldal ellenben az örök változás megszállottja, minden helyzetben a társadalmi mérnökösödés lehetőségét keresi. A gépi metaforát nem a véletlen szülte: gondolkodásának horizontja az anyag. A természet védelme számára csak álca, a szabályzási, bürokráciaépítési ambíciók terepe. Az örök dolgoktól elválasztott kultúra csak kommunikáció, tetszőlegesen alakítható viszonyrendszer. Az állam és a természetes közösségek a nagy szabályzás útjában álló ellenségek, melyeket fel kell számolni, meg kell haladni.

A baloldalnak nincs célja, csak célkitűzései. Ezek a *forradalomban* összpontosulnak, melynek lényege a kozmikus mozgósítás: kitörés a történelmi keretből, az emberi tapasztalat világából. A fennálló rendet akarja átalakítani – kerül, amibe kerül. A baloldalnak nincs kontextusa, nemzeti karaktere: jól látható ez a hatalomtechnikai megoldások, a szlogenek és mozgalmak nemzetközi importkísérleteiben is. A forradalom lényege, hogy sosem ér véget: az emberi természetnek megfelelően mindig lesznek ravaszak és egyszerűek, okosak és buták, szívósak és lusták. Ennek megfelelően mindig lesznek, akik kiemelkednek, és lesznek leszakadók, akik az adott kor vesztesei. A baloldal pedig mindig rájuk hivatkozik, az elnyomottakat maga előtt tolván tör totális uralomra. A baloldali gondolkodás a nyugati kultúra lényegéhez tartozik, mint fényhez az árnyék. Szellemi ereje és befolyásoló képessége azonban nem minden korban egyforma. A bal a felvilágosodás idején vált önálló történelmi és politikai tényezővé, mikor még Európát a jobboldal lakta be. A társadalomban természetes volt a rend és a tekintély. Mindkettő forrása a kereszténység volt, középpontjában a személyes Istennel. A jobboldal sokáig nem tudott mit kezdeni a ballal, mert még nem lehetett beazonosítani, hiányzott a távlat. Mivel ő volt *otthon* a világban, nem volt szüksége politikai kreativitásra – elegendő volt, ha csak reagált, védekezett, megőrzésre törekedett.

Mára azonban a bal a maga képére formálta a nyugati civilizáció legfontosabb intézményeit, köztük az egyetemet is. Ami a századfordulón fenyegető veszély volt, mára beteljesedett. Uralkodóvá vált a nyílt egyetem modellje, amely a „nyílt társadalom” elitjének újratermelését végzi, és állandósítja a haladó szemléletet. **A jobboldal azért áll vesztesre a kultúráért folytatott háborúban, mert elfogadta, hogy a baloldal válassza meg a fegyvernemet – írja Molnár.** Vagyis a baloldal szókészletével fejezi ki magát, az ő narratívájában állva próbál védekezni. A jobb két óriási hibát követett el: először is engedte, hogy a depolitizálódjék az Egyház, és a vallás a magánéletbe szoruljon vissza. Másodszor elhitte, hogy az állam semleges lehet. Ez a semlegesség valójában egyet jelentett a progresszív ideológia elfogadásával. Márpedig a jobboldal hit nélkül, a progresszió nyelvén *védhetetlen*.

A baloldalt két erő volt képes feltartóztatni a 20. században – állítja Molnár Tamás: a Katolikus Egyház és az Amerikai Egyesült Államok. Hozzáteszi: a nyugati civilizációnak kétségkívül vége lesz azon a napon, amikor e kettő is csatlakozik a forradalomhoz. A kultúráért folytatott harc új fordulatot vett, a kezdeményezés immáron a Nyugat több pontján is a jobboldal kezében van. Meghaladni a progressziót kell.

POGRÁNYI LOVAS MIKLÓS

Molnár Tamás:
A jobb és a bal (2004)

LÁNCZI ANDRÁS: KONZERVATÍV KIÁLTVÁNY (2002)

Konzervatív kiáltvány – szól a címe Lánczi András filozófusprofesszor könyvecskéjének (Attraktor, 2002). Lánczi András (1956) az ELTE-n végzett angol–történelem szakon. Gimnáziumi tanári állását a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem oktatói állására cserélte. 1993-ban a filozófiatudományok kandidátusa, 2002-ben habilitált doktor lett. Tanított számos felsőoktatási intézményben. 1997-ben a Fulbright-ösztöndíjnek köszönhetően egyéves tanulmányútra ment az Amerikai Egyesült Államokba, a Louisiana State Universityre. A Center for European Renewal nemzetközi konzervatív értelmiségi szervezet tagja, elnöke. Elnöke volt a Nézőpont Intézetnek és a Századvég Alapítványnak is. 2016-tól a Budapesti Corvinus Egyetem rektora. Húsz kötet szerzője, köztük több Leo Strausszal kapcsolatos, akit fordított is. 2015-ben a Palgrave kiadó adta ki *Political Realism and Wisdom* című munkáját.

Lánczi András kötetében csak az első írás maga a kiáltvány, amelyet hat másik esszé követ, sorrendben: *A kommunizmus tagadása, A kommunizmus mint hagyomány, Töretlen szocializmus, Ki fenyeget kit?, A rend fogalmai, végül Diktatúra és demokrácia*. A kiáltvány közzétételének közvetlen előzménye és oka a magyar jobboldal 2002-es, igazságtalannak érzett választási veresége

volt, amelyből a szerző azt a következtetést vonta le, hogy kiüresedtek a demokrácia morális alapjai. Így **Lánczi számvetést indítványoz, hogy új politikai alternatívát lehessen felvázolni**, melynek segítségével megszüntethető a nemzet morális megosztottsága, és így megmenthető a demokrácia, valamint sikerül diskurzust váltani. Ehhez viszont az szükséges – írta akkor –, hogy „a jobboldal nyíltan vállalja és kifejezze elkötelezettségét a konzervativizmus valamilyen válfaja mellett”, többek közt azért, hogy ne lehessen fasizmussal és antidemokratizmussal vádolni. Ami rendelkezésre áll, az a nyugati konzervatív hagyomány egésze, amely azonban nem alkalmazható „mechanikusan” a magyar viszonyokra. Lánczi tehát, akárcsak a konzervatív szerzők általában, valamilyen konkrét esemény kapcsán bocsátkozik elvi fejtegetésekbe.

Kiindulópontja a gyakran emlegetett „konzervatív paradoxon”, miszerint a konzervativizmus megőrizni akar, és fenntartani a folytonosságot, s így idegenkedik a radikalizmustól – csakhogy a rendszerváltáskor és azután a forma ellentétbe került a tartalommal, mivel a megőrzendő „hagyomány” (ha egyáltalán annak lehet nevezni), vagy inkább a fennálló politikai és társadalmi rend posztkommunista, vagyis hagyományellenes volt. Így a jobboldal „kínlódásának” az volt az egyik oka, hogy radikálisan kellett volna fellépnie – azaz „minden fordítva van, mint a hagyományos, a kommunista forradalmakat nem ismerő politikai

rendszerekben”. Ennek regisztrálása után Lánczi vázolja a konzervativizmus sajátosságait: az antikommunizmust, a rend és a természeti törvény fogalmát, a közösség és nemzet, a vallás és konzervativizmus jelenségét, az állam szerepét; majd ilyen szempontból vizsgálja a kapitalizmust, a globalizációt és a jólétet, a Nyugat és Magyarország viszonyát; végül kitér a hagyományokra, majd az elvek és valóság viszonyára.

A kommunizmus által teremtett konzervatív paradoxon meglátásom szerint nemcsak a közép-európai országok sajátja, hanem az előző kétszáz év történelme után, főleg pedig a kortárs posztmodern újbaloldali társadalmi térnyerése kapcsán, az egész Nyugat problémája is. Ha a közmeggyőződés számos tekintetben egyre progresszívebb, ha számos baloldali álláspont válik magától értetődővé, akkor a konzervatívok nem tudnak többé magától értetődő dolgokra hivatkozni, s meglévő hagyományokra is egyre kevésbé, maximum

Lánczi András: *Konzervatív kiáltvány* (2002)

egykori, hagyományos meggyőződésekre; álláspontjuk pedig egyre inkább teoretikus kifejtésre, védelemre szorul.

„Az egész világ konzervatívokra és progresszívekre osztotta fel magát. A progresszívek azon dolgoznak, hogy minél több hibát elkövessenek. A konzervatívok pedig azon, hogy megakadályozzák ezen hibák kijavítását” – írta már a maga korában G. K. Chesterton (*The Blunders of Our Parties. Illustrated London News*, 1924. április 19.). Nem szabad Chesterton konzervatívjainak hibájába esni. Pusztán a tradicionalizmuson belül persze azt könnyedén meg lehet magyarázni, hogy a kommunizmus, a felvilágosult modernitás és a poszt-modern *woke*-politika miért nem elfogadandó hagyomány: a hagyomány nem bármi, ami van, és nem minden, ami volt, hanem normatív fogalom, a kommunizmus pedig mint valami elkerülendő épül be a hagyományba. (Vö. Molnár Attila Károly: *A jó rendről*. Barankovics István Alapítvány–Gondolat, 2010. 9–16. és 159–168.) Így aztán Lánčinál – Leo Strauss tanítványától nem meglepő módon – sokkal hangsúlyosabb valami, amire a honi konzervatívok kevésbé figyeltek: a természetjogi iskola, az arisztotelészi–Szent Tamás-i, premodern természettörvény, és annak kapcsán a racionalitás (de nem a racionalizmus, azaz az észelvűség túlhajtása). A konzervatívok által védelt hagyományok ugyanis ennek segítségével védhetők meg teoretikusan, másrészt pedig eme hagyományoknak amúgy is része a premodern természetjogi gondolkodás (nem pedig a természettörvény Oakeshott és mások által elítélt, felvilágosult változata). Hagyomány és természetjog feltételezi és kiegészíti egymást. Láncki szerint „a rend és a törvény forrásául a konzervatív számára egyedül a természet szolgál”.

A szerző *A rend fogalmi* című esszéjében a 2001-es amerikai terrortámadások kapcsán elmélkedve tér ki arra, hogy a rendnek az európai modernitásban két fogalma jött létre: a természetjogi, illetve a racionális-univerzalista. Az első a természeti törvényeket, a másik az emberi észet tekinti a rend forrásának. Az egyik a valóság, a másik az elvont elvek szinonimája. A természettörvény által elismert rend lényege, hogy „az emberi akarat az alapokat tekintve nem lehet autonóm”; az észelvűben a szabadság korlátainak mind messzebb tolása, ha nem felszámolása a cél. Láncki ezzel összhangban azzal zárja a kiáltványt: „A konzervatívok a modernség kezdete óta bírálják a modern tudományképet, a tudományra hivatkozó társadalom-megváltó nézeteket, az Isten helyére törekvő, modern emberi gőgöt.”

A **Láncki András által vázolt, a természetjogra nagyobb hangsúlyt helyező megközelítés kiút lehet a konzervatív paradoxonból** akkor, amikor nem a rend megőrzésére, hanem megvédésére, sőt újjáépítésére van szükség.

SZILVAY GERGELY